

Şamxal KƏRİMOV

DİN-in Polis Akademiyasının Cinayət hüququ kafedrasının baş müəllimi, polis polkovnik-leytenantı
shamxalkerimov1981@gmail.com

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI CİNAYƏT VƏ CİNAYƏT-PROSESSUAL MƏCƏLLƏSİNİN, “PSIXIATRİYA YARDIMI HAQQINDA” AR QANUNUNUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİNƏ DAİR BƏZİ MÜLAHİZƏLƏR

Açar sözlər: qanunçuluq prinsipi, cinayət məsuliyyəti, cinayət təqibi, cinayət qanunu, ictimai təhlükəli əməl, psixiatriya

Ключевые слова: принцип законности, уголовная ответственность, уголовное преследование, уголовный закон, общественно опасное деяние, психиатрия

Key words: principle of legality, criminal liability, criminal prosecution, criminal law, socially dangerous act, psychiatry

Respublikamızda hüquq elminin qarşısında duran əsas vəzifələrindən biri milli qanunvericiliyi mütəmadi təkmilləşdirmək və beynəlxalq standartlara uyğun qanunvericilik bazasını formalaşdırmaqdır. Odur ki, dövlətimiz tərəfindən mütəmadi olaraq bu istiqamətdə müvafiq islahatlar həyata keçirilir. Bu baxımdan, digər hüquq sahələri ilə yanaşı cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyin də müasir tələblərə cavab verməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən hesab olunur. Belə ki, ictimai münasibətlər daim inkişaf etdiyindən bu hal hüquq düşüncəsinin formalaşdırılması, qanunvericilikdə olan boşluqların və ziddiyyətli halların aradan qaldırılması ilə bağlı fəaliyyətin daha mütənasib şəkildə qurulmasını şərtləndirir. Əks halda, konkret ictimai münasibətləri tənzimləyən qanunvericilik normasının olmaması və yaxud qüvvədə olan eyni ictimai münasibətləri tənzimləyən normativ hüquqi aktların uyğunsuzluğu cinayət-hüquqi təcrübədə müəyyən çətinliklər yaradır.

Bu mənada cinayət və cinayət-prosessual qa-

nunvericilikdə mövcud olan çatışmazlıqlar cinayət-hüquqi təcrübədə müəyyən problemlərin meydana çıxmasını qaçılmaz edir. Araşdırma zərurəti yaradan bu kimi hallar qanunvericilikdə olan boşluqların, ziddiyyətlərin olması və hüquqi islahatlardan kənar qalmaqla normativ-hüquqi aktlarda uzun müddət kök salaraq şəxslənməsi ilə əlaqədardır. Bu baxımdan, digər normativ-hüquqi aktlarla yanaşı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin də bir çox maddələrinin formulə edilməsinə ehtiyac duyulur. Bəzən cinayət qanununda olan təkmilləşdirilməli məsələlər digər hüquq sahələrini də əhatə edir və həmin sahələrlə bağlı müvafiq normativlərin formalaşdırılmasını zəruri edir. Həmin məqamlar cinayət məsuliyyəti institutunu daha çox əhatə edir.

Cinayət qanununun bir çox normalarında adı çəkilərsə də, cinayət qanunvericiliyində cinayət məsuliyyətinin anlayışı verilmir. Belə anlayışı cinayət hüquq nəzəriyyəsi işləyib hazırlayır. Lakin elmi ədəbiyyatda cinayət məsuliyyətinin anlayışı ətrafında fikir ayrılığı mövcuddur [15, s. 58-76; 20, s. 275-278].

Cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin törətdiyi cinayətə görə dövlət qarşısında yaranan öhdəçiliyi olub, dövlət tərəfindən onun əməlinin və şəxsiyyətinin pislənilməsində, belə şəxsə cəza və digər dövlət məcburiyyətdə birləşmənin tətbiqində və şəxs barəsində məhkumluğun yaranmasında ifadə olunur [15, s.106]. Cinayət hüququnun toxunduğu bütün məsələlər də məhz cinayət məsuliyyəti anlayışı ilə bilavastə əlaqədardır. Belə ki, ölkənin ictimai həyatı üçün

təhlükəli olan əməllər tez-tez törədilir və bu da cəzanın təyin edilməsi ilə bağlı münasibətlərə geniş yol açır. Bu münasibətlərin bir tərəfində cinayət törətmiş şəxs, digər tərəfində isə həmin şəxsi cəzalandırmağa səlahiyyətli olan dövlət, yaranmış vəziyyəti hüquq normaları ilə tənzimləyir. Cinayət hüquq normaları cinayət məsuliyyətinin əsaslarını, prinsiplərini və məsuliyyətdən azad olunmanı əhatə edir. Lakin bu “əhatə etmə” o qədər də qənaətbəxş deyildir. Bu baxımdan, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin müvafiq normalarında məsuliyyətin həyata keçirilməsi (realizəsi) istiqamətində olan müəyyən çatışmazlıqlar diqqətimizi özünə yönəltməklə onların formulə edilməsini şərtləndirir. Həmin məqamlar daha çox cinayət hüquq pozuntusunun törədilməsi ilə əlaqədardır.

Nəzəriyyənin dili ilə desək, cinayət ictimai təhlükəli, qeyri-hüquqi, təqsirli, cəzalanmalı və qeyri-əxlaqi əməldir [15, s.81]. Deməli, istənilən yox, məhz bu cür əlamətlərin daşıyıcısı olan əməl (hərəkət və ya hərəkətsizlik) daha təhlükəli hesab edilməklə cinayət məsuliyyəti yaradır. Əməl həyatda təzahür etməlidir (cinayət qanunda nəzərdə tutulmuş cinayətə hazırlıq, cinayətə cəhd yaxud başa çatmış cinayət formasında). Əks halda əməl insan düşüncəsində formalaşmış (yaranıb-dəyişirsə), həyata keçərsə cinayət hesab edilmir və buna görə də məsuliyyət yarada bilməz [15 s.323]. Cinayət məsuliyyəti hüquqi məsuliyyətin bir növü olub, dövlət tərəfindən qəbul edilmiş cinayət qanunu ilə müəyyən edilir. Cinayət məsuliyyəti cinayət törətməkdə təqsirli olan şəxsin dövlət adından mühakimə edilməsini və onun barəsində cəzanın tətbiqini, eləcə də dövlət adından mühakimə olunmamaqla məsuliyyətdən azad etməni şərtləndirir. Onu da qeyd edək ki, məsuliyyət cinayətdən doğur və biri-birindən ayrılmazdır. Belə ki, cinayət törədilmişsə onunla paralel olaraq məsuliyyət də yaranır və yaxud əməl cinayət deyilsə, bu halda cinayət məsuliyyəti yaranma bilməz. Cinayətin törədilməsi ilə yaranan cavabdehliyin ölçüsü törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəliliyinin göstəricisidir. Cinayətin ictimai təhlükəliliyinin xarakteri və dərəcəsi ilə cavabdehlik düz mütənasibdir. Tərs mütənasib ola da bilməz. Çünki, əks təqdirdə bu təqsirə görə məsuliyyət və ədalətlik prinsipinə zidd olar (Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi mad. 7, mad. 8). Cinayət məsuliyyətdən azad etmə cinayət məsuliyyəti-

nin həyata keçirilməsinin bir forması olan cəzasız mühakiməyə aiddir. Cinayət məsuliyyətdən azad etmənin əsası Cinayət Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş ümumi yaxud xüsusi normadır. Əgər törədilmiş cinayətlə bağlı Cinayət Məcəlləsində məsuliyyətdən azad etməni nəzərdə tutan norma yoxdursa, demək, cinayət törətmiş şəxs mütləq şəkildə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalıdır. Biz tədqiq etdiyimiz məsələlərlə bağlı əvvəlki məqalədə qeyd etmişdik ki, Cinayət Prosesual Məcəllənin 37.2-ci maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası CM-in 147-ci maddəsi (Böhtan) üzrə cinayət təqibinin xüsusi ittiham qaydasında həyata keçirilməsi qanunla düzgün müəyyən edilməmişdir. Çünki hakimin əsasən cinayət-prosesual qanununun 37.2-ci maddəsinə istinad etməklə və təqsirləndirilən şəxslə zərərçəkmiş arasında olan barışığa söykənməklə cinayət təqibinə xitam vermək səlahiyyəti cinayət qanununa söykənmir və belə olan halda şəxs yalnız cinayət prosesual normaya əsaslanmaqla cinayət məsuliyyətdən azad olunur. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 147.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayət az ağır cinayət kateqoriyasına aiddir. Azərbaycan Respublikası cinayət qanununa əsasən zərərçəkmişlə barışmaqla cinayət məsuliyyətdən azad etmə yalnız böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər kateqoriyasına daxildir. Məsuliyyətdən azad etmənin bu əsası ümumidir. Yəni böyük ictimai təhlükə törətməyən əməllə bağlı konkret cinayət məsuliyyətdən azad etməni yox, ümumilikdə həmin kateqoriyaya uyğun cinayətlərə dair məsuliyyətdən azad etməni nəzərdə tutur. Cinayət qanununda cinayət məsuliyyətdən azad etmənin digər əsası konkret cinayətlə bağlı tərəfidir ki, burada məsuliyyətdən azad olunma müvafiq cinayətə münasibətdə dəqiqləşdirilir. Belə məqamlar əsas etibarilə cinayət qanununun xüsusi hissəsində konkret cinayətlə bağlı maddənin qeyd hissəsində müəyyən edilir. Cinayət Məcəlləsinin 147.2-ci maddəsi ilə bağlı məsuliyyətdən azad etməni nəzərdə tutan xüsusi yanaşma olmadığı üçün həmin maddədə nəzərdə tutulmuş əməli törətmiş şəxsin cinayət məsuliyyətdən azad edilməsi yol verilməzdir. Bu problemi yaradan amillərdən biri odur ki, cinayət qanununda cinayət məsuliyyətdən ümumi qayda azad etmənin anlayışını nəzərdə tutan konkret norma mövcud deyil və normada ağırlaşdırıcı hallı nəzərdə tutan bu cinayətlə bağlı məsuliyyətdən

azad etməni müəyyən edən konkret göstərişi yoxdur. Məsuliyyətdən azad etmə ilə bağlı olan bu məsələ sadəcə olaraq AR CPM-in 37.2-ci maddəsinə uyğun olaraq “həllini tapır” (AR CM-ə əsaslanmadan). Bu yönümdə apardığımız tədqiqat nəticəsində bu neqativ hal müəyyən edilmiş və onun aradan qaldırılması üçün Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinə cinayət məsuliyyətindən azad etmənin anlayışını müəyyən edən müvafiq normanın daxil edilməsi zəruri hesab edilmişdir [21, s.10-11]. Qeyd edək ki, həmin problem hüquqi müstəvidə hələ də həllini tapmır və bu istiqamətdə tərəfimizdən aparılmış araşdırma sözügedən məsələnin bir daha tədqiq edilməsi zərurətini ortaya qoyur. Belə ki, qanunda bu istiqamətdə olan boşluq eyni zamanda qüvvədə olan Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin digər maddələrinə də müəyyən əlavə və dəyişikliklərin edilməsi zərurətini üzə çıxarır. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi ilə Cinayət Məcəlləsinin qeyd olunan müddəaları arasında uyğunsuzluğun aradan qaldırılmasını və məhkəmə təcrübəsini bir daha formalaşdırmağı zəruri hesab edərək, cinayət məsuliyyətindən azad etməyə dair anlayışların Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinə daxil edilməsini və Cinayət-Prosessual Məcəllənin 37.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş CM-in 147-ci maddəsinin 147.1 maddəsi ilə əvəz olunması məqsədmüvafiq sayılmalıdır vəbu çatışmazlığın bir daha ayaq açmasına imkan yaradan, hal-hazırda qüvvədə olan AR CM-in “Cinayət qanunu” adlanan 1-ci maddəsinə və “Qanunçuluq prinsipi”ndən bəhs edən 5-ci maddəsinə müraciət olunaraq bir daha tədqiqat aparılmalıdır. Qeyd olunan məqamlar Azərbaycan Respublikası Cinayət və Cinayət Prosesual Məcəlləsində digər normaların da formulə edilməsini şərtləndirir.

CM-in adları çəkilən maddələri qanunda aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

“Cinayət məsuliyyətini müəyyən edən və cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər ” (AR CM 1.3-cü maddəsi).

Əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir (AR CM-in 5.1-ci maddəsi).

Göründüyü kimi, həmin maddələrə ilkin baxış

keçirdikdən sonra, digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərə münasibət bildirmək zərurəti meydana çıxır. Çünki, bu maddələrdə müəyyən cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər ehtiva olunur və araşdırmamızın məqsədindən irəli gələrək həmin tədbirlərin qısa şəkildə açıqlanmasına ehtiyac duyulur.

“Cinayət hüquqi xarakterli digər tədbirlər” Azərbaycan Respublikası CM-in 6-cı bölməsi ilə əhatə olunmuşdur. Həmin tədbirlərə aid olanlardan biri də, bölmənin 6-cı fəslində nəzərdə tutulmuş “Tibbi xarakterli məcburi tədbirlər”dir. Göstərilən tədbirlərin tətbiq edilməsinin bir əsasını da AR CM-də Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) anlaşıq vəziyyətdə törədilməsi təşkil edir (AR CM, Maddə 93.1-1.1). Aydındır ki, anlaşıq şəxslərə tətbiq olunan cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər cəzanın sistemində daxil deyil (AR CM Maddə 99-4; 99-5). Buradan o nəticə hasil olur ki, cinayət qanunu yalnız ictimai təhlükəli əməl sayılan cinayətlərin törədilməsi ilə bağlı münasibətləri deyil, həmçinin ictimai təhlükəli olsa da, cinayət sayılmayan əməllərin törədilməsi ilə bağlı münasibətləri də əhatə edir. Lakin Cinayət Məcəlləsinin 5-ci maddəsində nəzərdə tutulan cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər ictimai təhlükəli bütün əməlləri deyil, yalnız cinayətin törədilməsi ilə bağlı olaraq ona adekvat tədbirləri əhatə edir. Qeyd etdiyimiz kimi, cinayət qanununda müəyyən edilən ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi anlaşıq vəziyyətdə də baş verə bilər. Belə olan halda, əməl cinayət yox, ictimai təhlükəli sayılır. Çünki cinayət tərkibinin bütün əlamətləri mövcud olmadığından cinayət məsuliyyəti yaranmır və həmin əməli törətmiş şəxs anlaşıq olduğundan qanunla cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilinməyən şəxs hesab edilir. Bu baxımdan cinayət tərkibinin subyektlə bağlı əlamət çatışmazlığı özünü göstərir (AR Cinayət Məcəlləsinin 3-cü maddəsi). Bu məqamlar hüquqi şəxslər və yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı cinayət hüquqi tədbirlərdə də özünü göstərir. Belə ki, hüquqi şəxs cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd etsə də, həmin əməl cinayət hesab olunmur. Qanunda və eləcə də nəzəri ədəbiyyatlarda da müəyyən edildiyi kimi, cinayətin subyektivi qanunla müəyyən edilmiş yaş həddinə çatmış fiziki anlaşıq şəxs ola bilər [20, s.53]. Xüsusilə, qeyd olunan bölmənin 15-2-ci fəslinin müəyyən etdiyi, hüquqi şəxslərə cinayət-hüquqi tədbirlərin tətbiq olunmasının əsasları

və şərtlərinə, eləcə də həmin şəxslərlə bağlı olan cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərə baxdıqda da, bu məsələ bir daha diqqət çəkir. “Hüquqi şəxsin cinayət məsuliyyəti” haqqında AR Baş Prokurorluğu tərəfindən geniş məzmununda hazırlanmış metodiki vəsaitdə bu məsələnin həlli barədə konkret norma təklif edilməmişdir. Həmin vəsaitdə publik hüquqi şəxslərin qanunvericiliklə müəyyən edilmiş statusu nəzərə alınmaqla, onların inzibati və cinayət məsuliyyəti məsələsini bilavasitə tənzimləyən normaların qanunvericiliyə daxil edilməsi təklif olunur [24, s. 82]. Bununla yanaşı hüquqi şəxslərin cinayətin subyekti kimi tanınmasının əleyhinə olan və hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin inzibati və maddi cəhətdə həll edilməsini irəli sürən müəllif mövqeyinə də rast gəlinir [25]. Beləliklə, normativ müstəvidən görüldüyü kimi, anlaşıq və hüquqi şəxslər tərəfindən cinayət qanununda mühafizə olunan ictimai münasibətlərə qəsd etməklə qadağan olunan ictimai təhlükəli əməlin törədilməsi cinayət yox, cinayət qanunu ilə törədilməsi qadağan edilən ictimai təhlükəli əməl sayılır və həmin əməllərin törədilməsi ilə bağlı cəza yox, digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər müəyyən edilmir. Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası ilə əlaqədar yaranan ictimai münasibətləri tənzimləyən, bu sahədə dövlət orqanlarının, müəssisələrin və təşkilatların hüquq və vəzifələrini müəyyən edən “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda da bu xüsusiyyət açıq şəkildə öz əksini tapmışdır. Həmin qanuna əsasən böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağır cinayət əlamətləri olan ictimai təhlükəli əməl törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar yetkinlik yaşına çatmayanların işləri və hüquqlarının müdafiəsi üzrə komissiyanın qərarı ilə açıq tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə qəbul edilir (həmin qanunun 13.1 maddəsi). Ağır və ya xüsusilə ağır cinayət əlamətləri olan ictimai təhlükəli əməl törətmiş, lakin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması üçün Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş yaş həddinə çatmamış yetkinlik yaşına çatmayanlar “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktika-

sı haqqında” Qanunun III fəslində nəzərdə tutulmuş qaydada qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə göndərilir. Qapalı tipli xüsusi təlim-tərbiyə müəssisələrinə on bir yaşından böyük olan yetkinlik yaşına çatmayanlar göndərilirlər. Həmin qanunda da müəyyən olunduğu kimi, böyük ictimai təhlükə törətməyən, az ağır, ağır və xüsusilə ağır cinayətin əlamətləri olan ictimai təhlükəli əməllər cinayət qanunu ilə müəyyən edilir.

Bu xüsusiyyətlər əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran halları nəzərdə tutan AR CM-in 1-ci bölməsinin 8-ci fəslində də öz əksini tapır. Qanunda müəyyən edilir:

Zəruri müdafiə vəziyyətində, yəni özünü müdafiə edən və ya başqa şəxsin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafelərini qəsd edənə zərər vurmaq yolu ilə ictimai təhlükəli qəsddən qoruyarkən törədilmiş hərəkət, zəruri müdafiə həddini aşmamışdırsa, cinayət sayılmır (AR CM, Maddə 36).

Cinayət törətmiş şəxsin səlahiyyətli dövlət hakimiyyəti orqanlarına gətirilməsi və ya yeni cinayətlər törətməsinin qarşısının alınması məqsədi ilə tutulduğu zaman ona zərər yetirilməsi, əgər həmin məqsəd üçün bütün digər təsir imkanlarından istifadə lazımı nəticə verməmişsə və bunun üçün zəruri olan tədbirlərin həddi aşılmamışdırsa, cinayət sayılmır (AR CM, Maddə 37).

Son zərurət vəziyyətində, yəni şəxsin özünün və ya başqa şəxslərin həyatını, sağlamlığını və hüquqlarını, dövlətin və cəmiyyətin mənafelərini bilavasitə qorxu altına alan təhlükəni aradan qaldırmaq üçün bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurmaq yolu ilə törədilmiş hərəkət, əgər həmin vəziyyətdə bu təhlükəni başqa vasitə ilə aradan qaldırmaq mümkün deyildirsə və bu zaman son zərurət həddinin aşılmasına yol verilməmişdirsə, cinayət sayılmır (AR CM, Maddə 38).

İctimai faydalı məqsədə nail olmaq üçün əsaslı risk nəticəsində bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılmır (AR CM, Maddə 39).

Müəyyən edilmiş qaydada verilmiş və icrası şəxs üçün məcburi olan əmr və ya sərəncamı yerinə yetirərkən həmin şəxs tərəfindən bu Məcəllə ilə qorunan obyektlərə zərər vurulması cinayət sayılmır. Belə zərərlərə görə qanunsuz əmr və ya sərəncam vermiş şəxs cinayət məsuliyyəti daşıyır.

Qanunsuz əmr və ya sərəncamın yerinə yetirilməməsi cinayət məsuliyyətinə səbəb olmur (AR

CM, Maddə 40).

Nəzəri ədəbiyyatlarda yuxarıda qeyd olunan halları, əməlin ictimai təhlükəliliyini aradan qaldıran hal kimi də qeyd edirlər. Göstərilir ki, bu hallar elə hallardır ki, həmin halların mövcud olması ilə zahirən cinayətə bənzər əməllər qanunauyğun davranışa çevrilmiş olur [15, s. 279]. Bu ədəbiyyatlarda əməlin ictimai təhlükəliliyini və qeyri-hüquqiliyini istisna edən halları müəyyən şəraitdə mövcud ictimai münasibətlərə qarşı yönələn qəsd aradan qaldıran, qanunla nəzərdə tutulan ictimai faydalı hərəkət kimi qeyd edənələr də vardır [15, s. 280]. Ancaq biz hesab edirik ki, həmin hallar cinayət qanununun mühafizə altına aldığı ictimai münasibətlərə qəsd edərək ictimai təhlükəlidir, lakin qeyri hüquqi deyil (Məsələn, zəruri müdafiyyə vəziyyətində qəsdən adam öldürülür). Bu baxımdan, nəzəri ədəbiyyatlarda səsləndirilən “əməlin ictimai təhlükəliliyini aradan qaldıran hallar” ifadəsinin işlədilməsi ilə razılaşmırıq. Bu məsələ AR CM-in 8-ci fəslində “Əməlin cinayət olmasını aradan qaldıran hallar” kimi, daha düzgün müəyyən edilmişdir. Buradan görünür ki, cinayət qanununun qanunçuluq prinsipindən bəhs edən 5-ci maddəsi, məzmunca bu məqamları tam əhatə etmir. Həmin norma məhz cinayətin törədilməsinə görə cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərin cinayət qanunu ilə müəyyən edilməsi kimi formulə edilmişdir. Halbuki, yalnız cinayət yox, eləcə də cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş digər ictimai təhlükəli əməllər və həmin əməllərin törədilməsi ilə bağlı tətbiqi nəzərdə tutulan cinayət hüquqi-xarakterli digər tədbirlər də cinayət qanunu ilə müəyyən olunur. Eyni zamanda bu qanun cinayətlə bağlı məsuliyyətdən, cəzadan və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərdən azad etməni də müəyyən edir. Cinayət məsuliyyətdən azad etmə CM-in bir çox maddələri ilə əhatə olunmuşdur (AR CM-in 72-82-ci maddələri). Azərbaycan Respublikasının CM-in 1.3-cü maddəsində isə cinayət məsuliyyəti yaradan və cinayət törətmiş şəxslərin cəzalandırılmasını nəzərdə tutan qanunların yalnız Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən olunduğu bildirilir. Buradan göründüyü kimi, həmin norma cinayət məsuliyyətdən, cəzadan və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərdən azad etmənin yalnız Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən olunmasını əhatə etmir və həmin norma bu səbəbdən məsuliyyətdən, cəzadan və digər cinayət hüquqi xarakterli tədbirlərdən

azad etmənin başqa normativ-hüquqi aktlarla da müəyyən olunması yönündə yanlış düşüncənin formalaşmasına zəmin yaratmış olur. Bu neqativ hal, hətta hüquqi müstəvidə və təcrübədə də kök salır (AR CM-in 147.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxsin qanuna zidd olaraq CPM –in 37.2-ci maddəsinə əsaslanmaqla məsuliyyətdən azad edilməsi kimi). Belə olan halda, hesab edirik ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 1 və 5-ci maddələri cinayət məsuliyyəti və ictimai təhlükəli əməl fonunda bir daha formulə edilməlidir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi cinayət yalnız “anlaqlı şəxslərin məhsuludur”. Anlaqsız şəxslər cinayət törədə bilməz. Onların törətdiyi əməl ictimai təhlükəli əməl adlanır və bu əməllərin dairəsini yalnız cinayət qanunu müəyyən edir. Lakin təəssüflər olsun ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət- Prosesual Məcəlləsində həmin əməl cinayət kimi müəyyən edilmişdir. Bu məsələlərə ətraflı nəzər salmaq üçün hal-hazırda qüvvədə olan AR CPM-in LV fəslinə müraciət edək. Qanunda həmin fəslin adı “Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat” kimi müəyyən edilmişdir. Həmin fəslin əhatə etdiyi müvafiq maddələrdə müəyyən edilir:

Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat bu Məcəllənin 468-478-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla həmin Məcəllənin ümumi qaydaları əsasında aparılır (Maddə 468. Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın xüsusiyyətləri).

Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə məhkəməyədək icraat ibtidai istintaq şəklində aparılır.

Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər cəmiyyət üçün təhlükəli olaraq qalmaqla davam etdikdə, müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror həmin şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə işin başlanması haqqında qərar çıxarır.

Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraatın aparılmasında, barəsin-

də tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə iş başlanmış şəxsin psixi vəziyyəti buna mane olduğu hallar istisna olmaqla, həmin şəxsin özü, müdafiəçisi və qanuni nümayəndəsi iştirak edə bilərlər.

Barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə iş başlanmış şəxs öz psixi vəziyyətinə görə iş üzrə icraatda iştirak edə bilmədikdə, müstəntiq, ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror bu barədə protokol tərtib edir və həmin protokol müvafiq şəxsin prosessual fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilməsi barədə məsələnin həlli üçün hakimə göndərilir (Maddə 469. Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə məhkəməyədək icraat).

CPM-in 474-cü maddəsi isə “Anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxslər barəsində təhlükəsizlik tədbirləri” adlanır. Buradan görüldüyü kimi, Azərbaycan Respublikası CPM-in 55-ci fəslinin adı və həmin fəslə əhatə edən bir çox normalar yenidən formulə edilməlidir. Hesab edirik ki, həmin fəslin adı “Cinayət qanunu ilə müəyyən edilmiş ictimai təhlükəli əməlləri anlaqsız vəziyyətdə törətmiş bəzi şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat” adı ilə müəyyən olunması daha məqsədmüvafiqdir. Onu da qeyd edək ki, həmin fəslin adına “bəzi” sözünün əlavə olunması vacibdir. Çünki Azərbaycan Respublikası CM-in 93-cü maddəsi, bəzələrində istənilən şəxsin deyil, onlardan müəyyənlərinin haqqında tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq olunmasını uyğun hesab edir. Bu da AR CPM-də də bu məsələnin dəqiqləşdirilməsi zərurətini ortaya qoyur. Onu da qeyd edək ki, AR CM-də müəyyən edilmiş ictimai təhlükəli əməli törətmiş şəxslər barəsində görüləcək tədbirlərin məqsədindən bəhs edən AR CM-in 94-cü maddəsi də yenidən formulə edilməlidir. Həmin maddə psixi pozuntusu olan şəxslərə tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsinin məqsədini düzgün şəkildə əhatə etmir. Orada qeyd edilir:

“Psixi pozuntusu olan şəxslərə tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi məqsədi bu Məcəllənin 93.1-1-ci maddəsində göstərilən şəxslərin müalicə olunması və ya psixi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasından, habelə həmin şəxslər tərəfindən yeni cinayət törədilməsinin qarşısının alınmasından ibarətdir”.

Bu uyğunsuzluğu müəyyən etmək üçün AR CM-in 93.1-1 maddəsinə istinad etmək lazımdır. Həmin maddəni əhatə edən məsələlər aşağıdakı kimi formulə edilmişdir:

93.1-1. Şəxsin psixi pozuntusu ilə əlaqədar tibbi xarakterli məcburi tədbirlər məhkəmə tərəfindən:

93.1-1.1. bu Məcəllənin Xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) anlaqsız vəziyyətdə törətmiş şəxslərə;

93.1-1.2. cinayət törətdikdən sonra cəzanın təyin edilməsini və ya onun icrasını istisna edən psixi xəstəliyə düşər olmuş şəxslərə;

93.1-1.3. cinayət törətmiş və anlaqlılığını istisna etməyən psixi pozuntu vəziyyətində olan şəxslərə təyin edilir.

Qeyd olunan normaya aid olan 93.1-1.1 maddəsinə baxdıqda aydın olur ki, həmin norma cinayət qanununun xüsusi hissəsində nəzərdə tutulmuş əməli (hərəkət və ya hərəkətsizliyi) anlaqsız şəxslər tərəfindən törədilməsini müəyyən etdiyi üçün CM-in 94-cü maddəsi ilə tam uyğundur. Belə ki, həmin maddə ilə müəyyən edilmiş məqsədin bir tərəfi həmin şəxslər tərəfindən yeni cinayətlər törədilməsinin qarşısının alınmasını təşkil edir. Cinayət qanununda müəyyən edilmiş ictimai təhlükəli əməlin anlaqsız vəziyyətdə törədilməsi cinayət sayıldığından bu hal qeyd olunan normanın qarşıya qoyduğu məqsəddən kənar qalır. Bu baxımdan, AR CM-in 93.1-1.1 maddəsinə nisbətə 94-cü maddəsi yenidən formulə edilməlidir.

Əlavə olaraq onu da bildirək ki, bu nöqsan psixiatriya yardımı göstərilməsi sahəsində yaranan münasibətləri tənzimləyən, bu sahədə hüquqi və fiziki şəxslərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edən hazırda qüvvədə olan “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda və “Məhkəmələr tərəfindən tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 8 noyabr 2012-ci il tarixli 8 №-li Plenumunun Qərarında da öz əksini tapır. Belə ki, adı çəkilən Qanunun 1-ci maddəsində, Ali Məhkəmənin qeyd olunan aktının isə qərara alındı hissəsini əhatə edən bir sıra bəndlərində anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxs ifadələrinə rast gəlinir (Adı çəkilən Qanunun 1.0.5-ci maddəsi, Qərarın isə 5, 14 və 20-ci bəndləri). Bu ifadə təəssüf ki, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumunun 2011 və 2014-cü il tarixli Qərarlarının

məzmununda da bir neçə yerdə qeyd olunur [8, 9].

Nəzəri hüquq ədəbiyyatlarında da həmin məsələyə dair münasibət bildirilmir və əksinə “anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxs” ifadələrinin işlədilməsinə yol verilir [18, s. 364-367].

Buradan o fikrə gəlirik ki, “anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxs” ifadəsini nəzərdə tutan istənilən normativ hüquqi akt formulə edilməli, həmin ifadə “cinayət qanunu ilə müəyyən edilmiş ictimai təhlükəli əməli anlaqsız vəziyyətdə törətmiş şəxs” ifadəsi ilə əvəzlənməlidir.

Beləliklə, göstərilənləri bir daha nəzərə alıb, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin bir sıra maddələrinin yenidən formulə edilməsini zəruri sayaraq 1.3-cü maddəsini “Cinayət məsuliyyəti müəyyən edən, cinayət törətmiş şəxsin cəzalandırılmasını və onunla bağlı cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərin tətbiqini, eləcə də cinayət məsuliyyətindən, cəzadan və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərdən azad etməni nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəlləyə daxil olunduqdan sonra tətbiq edilə bilər”; 5.1-ci maddəsini “Əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər, həmçinin cinayət qanunu ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən ictimai təhlükəli əməllər və eləcə də cinayət məsuliyyətindən, cəzadan və cinayət-

tin törədilməsi ilə bağlı digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlərdən azad etməni nəzərdə tutan qanunlar yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir”; 94-cü maddəsini isə “Psixi pozuntusu olan şəxslərə tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi məqsədi bu Məcəllənin 93.1-1-ci maddəsində göstərilən şəxslərin müalicə olunması və ya psixi vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasından, habelə 93.1-1.2 və 93.1-1.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş həmin şəxslər tərəfindən yeni cinayət törədilməsinin qarşısının alınmasından ibarətdir” kimi müəyyən edilməsini daha məqsədamüvafiq hesab edirik.

Həmçinin, düşünürük ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin LV fəslinin adı “Cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməli anlaqsız vəziyyətdə törətmiş bəzi şəxslər barəsində tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiq edilməsi üzrə icraat” şəklində müəyyən edilməsi zəruri sayılmalıdır və həmin fəslin əhatə etdiyi müvafiq maddələrdə və “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda müəyyən edilmiş “anlaqsız vəziyyətdə cinayət törətmiş şəxs” ifadəsinin “cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş ictimai təhlükəli əməli anlaqsız vəziyyətdə törətmiş şəxs” ifadəsi ilə əvəz olunması daha münasibdir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı: 2022.
2. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı: 2022.
3. Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı: 2022.
4. Azərbaycan Respublikasının Normativ hüquqi aktlar haqqında 21 dekabr 2010-cu il tarixli Konstitusiyaya Qanunu.
5. “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının 12 iyun 2001-ci il tarixli Qanunu.
6. “Yetkinlik yaşına çatmayanların baxımsızlığının və hüquq pozuntularının profilaktikası haqqında” Azərbaycan Respublikasının 31 may 2005-ci il tarixli Qanunu.
7. Azərbaycan Respublikası adından “Psixiatriya yardımı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 28.2, 28.3, 29.3-cü maddələrinin və Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 98.1, 99-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 15 aprel 2011-ci il tarixli Qərarı.
8. Azərbaycan Respublikası adından Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət Kollegiyasının 7 noyabr 2013-cü il tarixli qərarı ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 21.3 və 78-ci maddələrinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun 9 dekabr 2014-cü il Qərarı.
9. “Məhkəmələr tərəfindən tibbi xarakterli məcburi tədbirlərin tətbiqi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 8 noyabr 2012-ci il tarixli 8 sayılı Qərarı.
10. “Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 37.4, 39.1.9, 40.2 və 41.7-ci maddə-

lərinin şərh edilməsinə dair” Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Məhkəməsi Plenumunun 15 iyul 2011-ci il tarixli Qərarı.

11. “Xüsusi ittiham qaydasında şikayətlərə dair işlərə baxılması üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 21 fevral 2014-cü il tarixli 3 sayılı Qərarı.
12. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası I hissə. “Hüquq yayın evi” Nəşriyyatı. Bakı: 2015.
13. Azərbaycan Respublikasının CPM-in Kommentariyası. “Digesta” Nəşriyyatı. Bakı: 2016.
14. F.Y.Səməndərov. Cinayət Hüququ. Dərslik (Ümumi hissə). Bakı: 2017.
15. Mirağa Cəfərquluyev. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesi. Dərslik. “Qanun” Nəşriyyatı. Bakı: 2008.
16. Firuzə Abbasova. Cinayət prosesi (Ümumi hissə). Dərslik. Bakı: 2012.
17. Firuzə Abbasova. Cinayət prosesi (Xüsusi hissə). Dərslik. Bakı: 2014.
18. Eldar Əfəndiyev. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi (Təkliflər və onun reallaşdırılması əsasları) “Hüquq ədəbiyyatı” Nəşriyyatı. Bakı: 2010.
19. Cinayət hüququ. Dərs vəsaiti. Azərbaycan Respublikası DİN-in Polis Akademiyası. Bakı: 2007.
20. Şamxal Kərimov. Cinayət məsuliyyətindən azad etmədə cinayət-hüquqi problem. AR DİN-in Polis Akademiyası Elmi Xəbərləri. Elmi hüquq jurnalı №4 (28), 2020.
21. A.V.Naumov “Cinayət hüququ” “Qanun” Nəşriyyatı. Bakı: 1998.
22. Уголовное право. Общая часть. Учебник. М., Инфра. М-Норма, 1997.
23. <https://genprosecutor.gov.az/storage/pages/irvYHpw4seEj3Apj4wm4RT43Q5rWbzfN0h1-fIMTk.pdf>.
24. <http://www.aynha.az/index.php?lang=az&page=10&dataPg=3&dataID=63>.

Шамхал Керимов

Совершенствование Уголовного Кодекса, Уголовно - Процессуального Кодекса и закона «О психиатрической помощи» Азербайджанской Республики

Согласно ст. 1.3 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики - сущность уголовного закона предусматривает, что деяние является преступлением предусматривающие наказание за это деяние, применяются только после вступления в силу Уголовного кодекса. В статье указывается что данная норма должна охватывать иные меры уголовного характера, такие как освобождение от уголовной ответственности, наказание и иные меры уголовно-правового характера. Считаем необходимым переформулировать статью 5.1 вышеуказанного закона, в которой речь идет о принципе «законности», «освобождение от уголовной ответственности, наказания и иных меры уголовного характера» определяться только Уголовным Кодексом.

Необходимо сформулировать и статью 94 УК, так как цель применения к лицам с психическими расстройствами принудительных мер медицинского характера для предупреждения преступлений не распространяется на лиц, совершивших общественно опасное деяние, предусмотренное уголовным законом.

Главу 55 Уголовно-процессуального кодекса Азербайджанской Республики следует сформулировать как «производство по делу о применении принудительных мер медицинского характера в отношении определенных лиц, совершивших общественно опасное деяние в состоянии невменяемости в соответствии с Уголовным кодексом».

Следует заменить фразу «лицо, совершившее преступление в состоянии невменяемости», на фразу «лицо, совершившее общественно опасное деяние в состоянии невменяемости», предусмотренное Уголовным Кодексом, как оно определено в законе Азербайджанской Республики «О психиатрической помощи», а также другими нормативными актами.

Shamkhal Karimov**Some considerations of the Criminal and Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan improving the Law of the Republic of Azerbaijan "On Psychiatric Care"**

Article 1.3 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, which defines the essence of criminal law, stipulates that an act is a crime and the laws providing for punishment for that act are applied only after entering the Criminal Code. The article states that this norm should cover other measures of a criminal nature, as well as exemption from criminal liability, punishment, and other similar measures. At the same time, as a logical continuation of this, it is not considered important to define "exemption from criminal liability, punishment, and other measures of a criminal nature" only by the Criminal Code. From this point of view, it is necessary to re-formulate Article 5.1 of the above-mentioned Law on the principle of "legality".

The purpose of the application of compulsory medical measures to prevent crimes does not cover people who have committed a socially dangerous act under criminal law in an incomprehensible situation. For this reason, it is considered expedient to formulate Article 94 of the Criminal Code in the investigation.

The article draws attention to the wording of Chapter 55 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan as "Procedure for the application of compulsory medical measures against certain people who have committed a socially dangerous act in a state of incomprehension under the Criminal Code." It is also concluded that the expression "person who committed a crime in a state of insanity" defined in the Law of the Republic of Azerbaijan "On Psychiatric Care", as well as in other normative acts, should be replaced with the phrase "person who committed a socially dangerous act in a state of insanity under the Criminal Code".